

nati« (krönen); beseda pomeni doslovno »postaviti roge«, »ženo izneveriti«; da bi imelo v slovenščini kronati ta pomen, mi ni znano, izraz je bržkone posledica nemške prestave.

Str. 144, 115, 197: darilno pismo od vse zapuščine, je v verzu neblagoglasno, razen tega pa naravnost neslovensko — edini slučaj v vsej knjigi, ki je žalil moj jezikovni čut.

Fr. Stele.

Dr. Dragotin Lončar: **Politično življenje Slovencev.** — Ljubljana, 1921. 8°. Str. 177. Izdala in založila »Slovenska Matica«.

Ta v predelani in pomnoženi drugi izdaji (prvikrat l. 1906) izšli spis obravnava dogodke iz slovenskega političnega življenja med letom 1797 in 1919. Ker se je pisatelj omejil izključno le samo na izrazite slovenske stranke, struje in politične ideje, zato je razumljivo, da je doba pred l. 1848. jako skopo obdelana. Menim, da nekoliko po krivici. Res je sicer, da avtonomna zastopstva naših pokrajin niso bila slovenska v ožjem pomenu besede, — toda člani, recimo stanovskega zbora kranjskega, so bili vsekdar v prvi vrsti vedno le zvesti Kranjci. Politične pravice, ki so si jih izvojevali od centralne vlade, so prišle v korist in dobro tudi deželi in njenemu slovenskemu življu, njihovi porazi pa so bili posredno usodni tudi za ves nadaljni pomarčni razvoj političnega življenja Slovencev: saj je dediščino stanov prevzela kesneje baš ravno avtonomna slovenska deželna uprava. Poznejša kardinalna zahteva slovenskih politikov po zedinjeni Sloveniji ima svoje predhodnike v skladnih teritorialnih zahtevah bivših deželnih stanov kranjskih, kar bi — da so se bile izvršile — uresničenje poznejših zadevnih stremeljenj neprimerno olajšalo. Vsled odpora Nemcev in Italijanov sicer stanovi niso uspeli s svojimi zahtevami, a kronist beleži verno tako politične poraze kot tudi politiko zamujenih prilik.

Količnega pomena bi bilo tudi za največji razvoj svetovne politike, da je ostala n. pr. Goriška trajno v zvezi s Kranjsko, kateri je bila priključena l. 1803. Franco-

ska okupacija je l. 1809. to zvezo razdrlo, po reokupaciji pa kranjski stanovi niso prišli do besede: julija 1814 je kranjska deputacija sicer prosila za reaktivacijo deželne ustave, a so jim odbili. Važne spremembe so izvrševali brez njihovega sodelovanja: z l. 1815. so podredili Goriško in prejšnji kranjski del Istre tržaškemu guberniju, Kranjsko z beljaškim okrožjem pa so nameravali prideliti Gradcu, kar je pri cesarju preprečil grof Wurmser. Meseca aprila 1818 se je sicer govorilo o predstoječi združitvi celovške kresije z ljubljanskim gubernijem, ali ostalo je samo pri (3. avg. 1816 ustanovljenem) kraljestvu Iliriji, ki pa je bilo večalimanj samo nominalna oblast. Koncem l. 1828. so prosili kranjski stanovi cesarja, da se obnovi izza XIV. stoletja obstoječa zveza Kranjske z istrskim Primorjem, ter da sme tamošnje plemstvo zopet posecati kranjski deželni zbor. L. 1839. je kanonik Praprotnik na stanovskem zboru ponovno zahteval, da se Istra, Devin, Kras in Trst zopet združijo s Kranjsko, — glede reškega vprašanja je dunajska vlada še l. 1803. izjavila, da hoče proučiti zahteve kranjske dežele. L. 1848. se je priklopitev Istre od uradne strani ponovila, Slovenci so jo podpirali in šli še dalje: zahtevali so enotno Slovenijo.

Kljub migljaju nadvojvode Ivana so menili Slovenci, da je s kako adresno ali avdienco vse opravljeno. Nekateri so nasvetovali deputacije, čemur so se »Novice« (1849, str. 122, 128, 138, 144) protivile in prigovarjale, naj se Slovenci ostalih kronovin sami izjavljajo za združenje in ne nalagajo odgovornosti samo Kranjcem. Glede Istre se je parkrat dobro oglasil »Slavjanski Rodoljub« in skušal razkrinkati italijanske namere; o Goričanih pa je pisala dunajska »Presse«, da si tudi jedro slovenskega prebivalstva želi lastne kronovine, česar niti »Novice« niso hotele prikrivati. Zanimivo je, da se je uradna »Laibacher Zeitung« (5. julija 1849) v teh zahtevah postavila odločno na slovensko stran, češ, da gre tu za reintegracijo naroda, ki ga je zgodovina raztrgala na mnogo delov, — ljubljanska občina pa je,

sklicujoč se na ustavo, zahtevala zedinjenje Kranjske, Koroške, Istre in Goriške s Trstom v eno kronovino Ilirijo. Kako v vso drugačno smer bi bilo krenilo vse javno življenje ob Adriji, da je našlo neposredne opore v jakem slovenskem življu in da ministrstvo ni ugodilo peticiji »einiger überspannter Wortführer des Italienerthums, die Wünsche einer bei weitem überwiegenden Majorität aufopfernd einer kleinen separatistischen Partei!« (Laib. Ztg.) Komaj par mesecev zatem pa je minister Bach že očital celjskim poslancem separatistično samopašnost in pomanjkanje prave avstrijske zavesti, ko so prosili samo za premestitev kresije iz Maribora v Celje, ki da je pravo središče štajerskih Slovencev.

Glede pouka v tej dobi bi pripomnil, da je na ljubljanskem liceju poučeval slovenščino Metelko, Kersnik je učil le ob nedeljah na obrtno-mehanični šoli v slovenščini, kot je to bil običaj na vseh nedeljskih šolah po deželi. Kakor na Kranjskem tako je tudi na Koroškem vprav duhovščina skrbela za slovenski pouk: iz poročila lavantinskega in krškega konzistorija za šolsko leto 1825. posnamem, da so bile vse takrat obstoječe ljudske šole šolskih okrajev Pliberk, Doberlaves, Velikovec, Tinje, Spod. in Gor. Rožne ter Kanalske doline slovensko-nemške (samoslovenskih takrat sploh nikjer imeli nismo!), v celovškem dekanatu je bilo od 15 trivialk 7 slov.-nemških, v beljaškem 10 nemških in 5 dvojezičnih, v Spod. Ziljski dolini pa 3 nemške in 8 dvojezičnih. Šele ko so pouk prevzeli izključno svetni, poklicni učitelji, se je položaj slovenskega šolstva na Koroškem občutno poslabšal. Toliko, da se ne bi tozadevna pripomba dr. Lončarja (str. 24) napačno tolmačila ali celo generalizirala. Slovenska duhovščina si je na polju ljudskega šolstva stekla sloves, da se je l. 1843. celo zadarski konzistorij potom dalmatinskega gubernija obrnil v Ljubljano po nasvet, kako bi se mogla v Dalmaciji v podeželskih šolah namesto laščine vpeljati tudi še »ilirščina«, ter prosil za učne knjige, kakršne so rabili na Kranjskem.

O Dežmanu pripoveduje dr. Lončar, da je dne 27. junija 1861 nepričakovano uskočil v nemški tabor. Resnica je, da se je Dežman nekako od leta 1852. dalje, ko je postal kustos muzeja, vedno bolj oddaljeval od Slovencev. Tudi pri volitvah spomladi 1861 je nastopil v rojstnem mestu Idriji na svojo pest kot kandidat (Slovenci so se sploh za te volitve malo brigali!) in izjavil, da mora deželni zbor skrbeti za umsko izobrazbo, narodno zavednost ter gledati, da se speljejo prebujene duševne sile naroda v tir pravega napredka in tekmovalja po vzorcu drugih velikih kulturnih narodov, zastopniki Kranjske se ne smejo kot kasta izolirati, politično-jerobstvo mora prenehati, itd. Že v tem proglasu svojim idrijskim volivcem (20. marca 1861) je torej vrsta nejasnih in dvoumnih izjav, ki pa nazadnje niso tuje volilnemu oklicu, ki ga je l. 1870. Dežman sestavil za nemškutarsko »ustavno društvo«, kjer stoji, »da gre prvakom le zato, take može odstraniti, ki bi se predrznili njim ugovarjati.« Da bo hodil lastna pota, se je pokazalo takoj v prvih sejah deželnega zbora (8. in 10. aprila 1861), ko sta dr. Toman in Bleiweis predlagala, da se smejo predlogi slaviti in utemeljevati tudi slovensko ter da se slovenski sejni zapisnik izda v tisku istočasno z nemškim, se Dežman ni oglasil niti enkrat k besedi, dasi so predloga podpirali celo fevdalci. Isto je bilo na Dunaju: dr. Toman je vložil 8. junija interpelacijo radi uvedbe slovenščine pri pouku vseh predmetov na gimnazijah — Čehi so interpelacijo podpisali, od Poljakov dr. Smolka, od Slovencev pa le goriški poslanec A. Černe, če že hočemo razne voljene sodnike in okrajne glavarje prištevati v vrsto slovenskih poslancev. »Novice« so razočarane konstatirale, da Dežmana ni bilo med zagovorniki slovenskih zahtev: »tukaj ni dopuščen nikak izgovor, — kdor ni z nami, ta je proti nam, ta nam je protivnik.« Kocka je padla za obe strani; 27. junija je govoril Dežman sicer proti izjavi Černeta, da so Slovenci parija — heloti, češ, da mora proti temu kot Slovenec ugovarjati, v nadaljnjem pa je bil za slovenski pouk le v ljudski šoli, za višje

šolstvo pa da ne more zagovarjati odprave nemškega jezika in nemške kulture.

Pri opisovanju slovenskih političnih bojev bi ne smeli ostati neomenjeni ostri spori z našimi tujejezičnimi sosedi. Tako so n. pr. sklicali štajerski Nemci 30. maja 1869 v Slov. Bistrico shod proti zedinjeni Sloveniji, proti čemur se je 30. oktobra 1868 bil oglasil že tudi štajerski deželni odbor; avgusta 1869 je bil napovedan za Célje javen nemški tabor, — ko so Nemci zvedeli, da jih bodo Slovenci preglasovali, so opustili javno zborovanje. Istočasno so bili hudi dnevi tudi na Kranjskem: radi dogodkov na Jančah in v Vevčah je bila cela dežela pokoncu. Ljubljanski občinski svet in »ustavno društvo« sta v svojih vlogah na razna ministrstva ljuto napadala in denuncirala Slovence in posebno še slovensko duhovščino, ki da je vsega kriva. Kranjski deželni odbor je zavračal očitke, klerus je pa pozival ljubljanski občinski svet, da nastopi z obtožbo pred sodnijo. Take in podobne stvari so nedvomno za presojanje političnih dogodkov prav tako važne, kakor bi želeli, da nam pisatelj ni le z bibliofilno natančnostjo nabral različnih glasil, marveč da nam je nastanek in razvoj posameznih struj tudi pragmatično razložil. Včasih obvisi kaka trditev brez prave temeljitve kar v zraku, n. pr. ona, da je bila l. 1898. dosežena sprava med »katoliško« in »narodno« stranko mrtvorojeno dete, porodne stroške pa da je plačala narodna stranka. — Zanimiva so poglavja o političnih dogodkih izza izbruha svetovne vojne. Z ozirom na način in okoliščine, pod katerimi je bila sprejeta naša ustava, je važna konstatacija, da krfska deklaracija statuirala za sprejetje kvalificirano večino, Pašić sam je predlagal tripetinsko; slično zahtevo je takoj ob prevratu stavil tudi hrvaški sabor in znane »upute« delegatom Nar. Veča so predvidevale dvetretjinsko večino. S pojmom osebne odgovornosti je vsekakor nezdržljivo, da državnik, ki je radi odklonitve svojih ukrepov demisijoniral, zopet sprejme isto mesto, češ, da potem ni več vezan na to, kar je prej podpisal (str. 122). To je lahko mogoče v ultra-absolutistični državi, kjer mora minister na povelje

ostati na svojem mestu, nikakor pa ne v demokratični državi. Slovenec bi imel za demisije te vrste drugačno mnenje in drugo ime.

Jos. Mal.

Dr. Iv. Lah: Začetki Slovenske Matice. — Ljubljana, 1921. M. 8°. Str. 72. Založila Slov. Matica.

Piscu moramo priznati, da si za sestavo tega spominskega spisa k 50 letnici ene naših prvih kulturnih ustanov pač ni dosti glave belil: večalimanj dobro preplankane novice in članki iz »Matičnega« koledarja ter »Novic« za l. 1865, ki govorijo o ustanovitvi Matice, — pa evo ti, stvar je gotova! Niti toliko, da bi bil pregledal par letnikov »Novic« nazaj in vsaj te kolikor more popolno ekscerpiral; tu bi n. pr. med drugim našel dopis nekega J. Š., ki se je že l. 1830 (str. 172) toplo zavzemal, da se po vzorcu Čehov ošnuje matica slovenska. Škoda papirja in denarja, s katerim bi mogla »Matica« kaj koristnejšega napraviti!

Mal.

Prilozi za književnost, jezik, istorijo i folklor, knjiga prva, izšla v Beogradu 1921. Urednik je Pavle Popović. Za nas zanimiv je članek Šime Urliča: Jeli »Télégraphe officiel des provinces illyriennes« izlazilo na srpsko-hrvatskom jeziku? Urlič pride do rezultata, da ne. Dr. Fr. Kos poroča o Grudnovi zgodovini Slovencev. O slovenski literaturi in bibliografiji poroča stalno Uroš Copic. List ima zelo bogat stvaran pregled tozadevne literature, kar ga dela posebno dragocenega.

Milenko D. Gjurić: 12 ex libris. Izd. čsl. društvo zbirac in prijatelj ex librisov. Uredil V. Rudl. Praha 1922.

Vsebuje 12 res brežhibno tiskanih in motivno ter dekorativno zanimivih lesorezov znanega jugoslovanskega grafika Gjurića.

Historična slovnica slovenskega jezika. Spisal + dr. K. Štrekelj, profesor slavistike na vseučilišču v Gradcu. Izdalo s podporo Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti u Zagrebu Zgodovinsko društvo v Mariboru. 1922. Snopič 1.